

Научна хроника

Петнаести научни скуп Удружења фолклориста Србије

Дејан Илић

Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Институт за књижевност и уметност, уз Центар за културу „Вук Караџић“ у Лозници и Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“ у Тршићу организатори су међународног научног скупа *Савремена српска фолклористика XV*. Скуп је одржан у Тршићу (од 4. до 6. октобра 2024. године), а окупио је фолклористе, историчаре књижевности, етномузикологе, антропологе, етнологе из Србије, Републике Српске, Русије, Северне Македоније и Словеније. Председавајућа организационог одбора скупа била је Јеленка Пандуревић. Поздравним речима скуп су отвориле Јеленка Пандуревић, Смиљана Ђорђевић Белић, потпредседница Удружења фолклориста Србије, и Александра Пурић, директорка НОКЦ-а у Тршићу. Поред већ традиционалне тематске скупине „Савремена фолклористика“, у којој се представљају актуелни правци истраживања и даје синхрони пресек српске и словенске фолклористике, на овом скупу је нарочита пажња поклоњена идеологији и политици у науци и о науци, па је друга тематска целина именована као „Фолклористика – идеологија – политика“. Ова тема профилисана је кроз три ужа проблемска тежишта у којима се испитују различити идеолошки и политички изазови са којима се фолклористика суочава и које потенцијално сама креира. Као тежишне тачке истраживања спреге идеологије, политике и фолклористике издвојени су различити концепти „употребе традиције“, потом изазови мултикултурализма и примене начела политичке коректности у изучавању традицијске културе, те место фолклористичких истраживања у савременом тренутку и (не)условљеност ових истраживања различитим пројектима и политикама.

На скупу је реферате поднело укупно тридесет двоје научника, који су кроз различите теоријско-методолошке поставке и различитим темама испитивали начине на које се актуелне научне парадигме

рефлектују у фолклористици и хуманистици, те дали прилоге историји књижевности и фолклористике, као и доприносе антропологији фолклора, примењеној фолклористици, херитологији, културној историји, историји периодике, антропологији науке и историји идеја у најширем смислу. Пленарна излагања одржали су Слободан Наумовић и Немања Радуловић. Наумовић је из угла антропологије науке и историје идеја говорио о (не)свесној идеологизацији и идеологији у етнологији, антропологији и фолклористици. Аутор у ширем дијахронијском луку прати осцилирање ових научних дисциплина између национализма и космополитизма и указује на проблем идеологизације и (зло)употребе хуманистичких наука. Нарочита пажња посвећена је синдромима двоструког припадника и двоструког неприпадника, кроз које се апстрахује позиција истраживача и говори о његовој идеолошкој (не)условљености. Сравнијући српске, балканске и европске прилике и парадигме у науци, аутор тежи да освести метанаучни дискурс, да прикаже лице и наличје идеја које воде и усмеравају истраживања, као и резултате до којих се долази. Немања Радуловић је у свом излагању пратио како се теорија о потонулим културним добрима Ханса Нумана (зло)употребљавала и идеологизовала у нацизму и совјетском комунизму. Нарочита пажња поклоњена је концептуализацији термина „народ“ и идеолошком контексту полемике око ове теорије у два ауторитарна система.

Идејни и идеолошки подтекст одређених научних подухвата у протекла два века анализира се у низу других радова, у којима су осветљене различите тачке културне историје и историје књижевности, различите епохе и периоди. Сучељавање идеолошке и уређивачке оријентације на примеру часописа *Расковник* анализирала је Данијела Петковић. Она је испитивала како су се политичка и идеолошка трвења у Југославији и Србији шездесетих и седамдесетих година двадесетог века одражавала на концепцију часописа, комуникацију са сарадницима, динамику излагања и тип објављиване грађе и прилога. Да је у последњим деценијама двадесетог и првим деценијама двадесет првог века интерпретација била условљена и идеолошком оријентацијом истраживача, показао је Борис Булатовић анализирајући рецепцију Андрићевог „Алије Ђерђелеза“ и Његошевог *Горског вијенца* у радовима Мухсина Ризвића, Ива Банца, Расима Муминовића и Александера Гринвалта. Булатовић нарочит акценат ставља на начине на које се у делима поменутих аутора Андрићу и Његошу тенденциозно приписују одређене политичке намере, првенствено милитаризација косовског предања (Његош) и деконструкција и демитизација епског лика „Алије Ђерзелеза“. С друге стране, Драгана Вукићевић осветљава идејне и идеолошке претпоставке фолклористичког и етнографског

рада Доситеја Обрадовића, Вука Караџића и Светозара Марковића. Полазећи од културноисторијског контекста и доминантних теоријских и идејних гледишта која су обележила време деловања ове тројице значајних културних делатника, ауторка апстрахује и пореди три различита односа према фолклору – дидактички, карактеристичан за доба просветитељства, апологетски, изражен у доба романтизма, и критички однос, који се заузима у доба реализма. Такође, у вези с ова три доминантна приступа, испитује улогу фолклора и фолклористичких истраживања у аутоидентификацији нације. Улогу фолклора у процесима националне хомогенизације и културне консолидације српског народа у Босни и Херцеговини на примеру лазарица забележених на овом простору и похрањених у Етнографској збирци Архива САНУ анализирао је Дејан Илић. Он се осврнуо и на идејне поставке Етнографске збирке и на идејну оријентацију самих сакупљача. Говорећи о мотивима и структури лазарица, указао је на одређена померања у идејном слоју ових песама и реактуализацију косовске епске традиције.

Однос политике, идеологије и епике на различите начине био је тема и других радова. Данијела Лекић је политичко у епици истраживала на примеру *Беовулфа*, првенствено на примеру борбе за династичку превласт у овом епу, али и у вези с улогом скопа као глорификатора династије. Политичка функција епике разматра се и кроз сличности и разлике староенглеске са српском епиком, нарочито с песмама „најновијих“ времена. Улогу и место епског Марка Краљевића у култури сећања испитивао је Бошко Сувајџић у компаративном балканском контексту. У свестраном и синтетичном приступу аутор је указао на начине на које је епски лик овог јунака постао и национални и општебалкански херој, те на идеолошку и политичку употребу Марковог лика. Могућности ишчитавања епике у кључу нових теоријских парадигми, првенствено феминистичких и студија рода, испитивала је Наташа Дракулић Козић. Она је анализирао како се патријархални поглед на свет и њиме кодиран систем вредности преиспитује, али у коначници ипак потврђује у песмама о делији девојци. Резултате савремених теренских истраживања усмене епике представили су Никита Петров и Јана Павлиди. Петров је у широј евроазијској перспективи (Русија, Србија, Монголија, Киригистан) анализирао податке о контексту, првенствено ауторефлексије самих певача о певачком дару и начинима певања. У исповестима певача издваја два основна топоса којима се објашњава стицање певачког умећа – магијско преношење дара и вежбање, то јест учење од искусних певача, најчешће у кругу породице. Држећи се теоријске парадигме Петрова, Јана Павлиди указује на начине (само)репрезентације савремених

епских певача у Русији. Она је на примеру петоро певача које је пратила на терену показала како они сами креирају свој идентитет певача и апстраховала њихов однос према традицији, при чему је анализирала и како такви идентитети кореспондирају с идеолошким кретањима у савременом друштву.

У неколико радова расправљало се о различитим идеолошким и политичким импликацијама фолклора НОБ-а. Смиљана Ђорђевић Белић, пратећи периодичку која је излазила у време Ужичке Републике (*Борба, Вести*), дала је својеврстан преглед фолклорне грађе објављене у њој. Ауторка је коментарисала жанровску и тематску дистрибуцију грађе, као и њене структурне одлике. Такође, разматрала је начине на које су идеолошке и политичке околности усмеравале уређивачку политику и рефлектовале се на одабир и улогу фолклорне грађе у овим гласилима. Песме о НОБ-у и социјалистичкој изградњи земље које су део корпуса Фолклорне збирке Етнографског института САНУ анализирани су у радовима Ђорђине Трубарац Матић и Милана Томашевића. Оба аутора посматрала су фолклор у контексту, нарочито у вези с идеолошким превирањима у социјалистичкој Југославији. Трубарац Матић дала је тематски преглед песама певаних на омладинским радним акцијама и испитивала начине на које су ове песме рефлектовале културноисторијске околности, као и њихову улогу у идеолошком обликовању младих у ФНРЈ. Томашевић се, с друге стране, фокусирао на песме о Стаљину и Резолуцији Информбироа и пратио начине њиховог кореспондирања с оновременом политичком ситуацијом, с посебним акцентом на видове употребе фолклора у идеолошке сврхе. Гусларске песме о Титу и револуцији посматрао је Саша Кнежевић у дијахронијском луку српске епике. Он даје преглед обимне продукције ових песама, издваја кључне гусларе и говори о месту ових песама у оновременом историјском контексту. Прати како су се нове теме и идеологија прилагођавали формулативним обрасцима епике или их модификовали. Варијабилност усмених наратива о експлозији у Смедереву 1941. године Ана Јањић сагледава поредећи прве записе о овом догађају са савременом грађом добијеном на терену. Ауторка је испитивала начине обликовања прича, њихову условљеност искуством (пре)носилаца као и местом које овај догађај има у ширим координатама културе сећања.

Виталност традицијских представа и њихове модификације разматрала је Драгана Ђурић на примерима савремених наратива о мори. Савремене представе о овом бићу, његовим карактеристикама и апотропејске поступке поредила је са старијим етнографским и фолклористичким описима, те утврђивала наративне константе и начине на које се традицијске представе у свести носилаца прилагођа-

вају новим сазнањима о психологији и поремећајима спавања. Савремена фолклорна грађа била је предмет анализе Љиљане Пешикан Љуштановић и Лидије Делић. Коауторски, оне су анализирале идеолошке и стратешке потенцијале хумора и подсмеха на примерима вицева о баби. Открива се богат митолошки и архетипски слој на ком почивалик бабе у вицу, даје преглед мотива и издвајају основне тематске скупине да би се показало да су најразуђенији вицеви они у којима се кроз лик бабе говори о наглашеној женској сексуалности. Показује се како овакве представе корелирају с поетичким одликама различитих фолклорних жанрова, као и доминантним погледом друштва на старост и сексуалност. Виталност традиције и њене мене испитују се и у раду Софије Вучићевић, која је поредила савремене сценске варијанте песме „Ој, јабуко, моја зеленико“ са ранијим музичким записима ове песме. Водећи се формалном анализом, ауторка је установила да је, и поред бројних иновација, песма ипак задржала основне одлике старијег сеоског двогласног певања.

У једном броју реферата анализиран је удео фолклорне традиције и начини коришћења фолклорних мотива у делима ауторске књижевности и музике. Анастасија Живковић истраживала је удео традиционалног у савременим популарним родољубивим песмама, с нарочитим фокусом на репертоар Данице Црногорчевић и њену песму „Весели се, српски роде“. Ауторка се водила мелопоеетском и анализом контекста, те испитивала како овакве песме и околности њиховог извођења одражавају политичке идеологије и колективне идентитете уживалаца ове музике. Два реферата су се бавила фолклорним елементима у ауторској књижевности. Милан Лукић је анализирао удео фолклорног наслеђа у збирци прича *Преслица Цидовке девојке* Јелене Гавриловић. Он испитује видове ауторкиног поигравања фолклорним наслеђем (на нивоу тематике али и стила и лексике) како би саградила свој прозни свет. Начин на који се македонске фолклорне представе о вампиру уметнички преобликују у делу *Сенката на мајстор Свездан* Венка Андоновског коауторски су истраживале Ана Витанова Рингачева и Катерина Панов Кожаров. Оне испитују архетипску имагинацију аутора, типове интертекстуалности које успоставља с традицијским представама о вампиру и са приповетком „Вампир“ П. М. Андреевског. Иако је акценат истраживања ставила на удео дечјег фолклора у збирци Миладиноваца, Сузана Мицева испитивала је и потенцијал фолклорних мотива у књижевности за децу. Ауторка културноисторијски омеђава рад Миладиноваца и њихових сарадника и представља жанровску и тематску слику дечијег фолклора садржаног у зборнику Миладиноваца.

Истраживања Војислава Јовановића Марамбоа о елементима усмене књижевности у нашој култури била су предмет анализе Александре Бјелић. Она се фокусира на четири Марамбоова текста

(о лику Филипа Вишњића, Цвијићевим погледима на народне песме, „Хасанагиници“ и мистификацијама у археологији и нумизматици), која је посматрала у контексту интересовања овог научника за проблеме плагијата, фалсификата и мистификација, као и у вези с његовим поимањем усмене књижевности и њеног места у ширем контексту културе. Компаративном анализом традицијских представа о вилама и валкирама, примарно на примерима српске и старонордијске епике, бавила се Бојана Максимовић. Она је указала на архетипске слојеве ових ликова, начине њихове епске транспозиције, коментарисала је улоге вила и валкира у песмама, те њихов значај за ратничку иницијацију. Књижевноисторијско истраживање о Вуковим везама са Србима у Мађарској, на основу његове преписке, спровео је Миливој Бајшански. Аутор оцртава обресе културноисторијске епохе и баца нов сноп светлости на одређене тренутке из Вуковог живота и рада. Теоријско-терминолошким промишљањима бавио се Иван Праштало, који је говорио о појму *belief narrative*-а у савременој фолклористици, преиспитујући могућности и (не)оправданости његове употребе у српској фолклористици. Аутор је дао дијахронијски преглед најважнијих приступа овом проблему и разматрао место *belief narrative*-а у постојећем систему жанрова.

Поред теоријских, методолошких и књижевноисторијских истраживања, у неколико реферата расправљало се, из различитих аспеката, и о примењеној фолклористици и хуманистици. Барбара Иванчић Кутин говорила је о проблемима коришћења и доступности резижанског фолклора, то јест обимне грађе коју је шездесетих и седамдесетих година прошлог века сакупио Милко Матичетов. Ауторка је предочила културноисторијски преглед резижанског питања, те указала на механизме којима словеначка држава ради на очувању и интеграцији резижанске заједнице. Нарочита пажња поклоњена је питању резижанског говора, стратегијама његовог одржавања и проблему превођења резижанских фолклорних записа на савремени словеначки језик. Могућности примењене хуманистике у области нематеријалног културног наслеђа сагледавају се у рефератима Невене Милановић Минић и Наташе Младеновић Рибич. Културна пракса гостопримства као вид нематеријалног културног наслеђа и могућности које проистичу из њене институционализације преиспитују се у реферату Милановић Минић. Ауторка је поље истраживања ареално ограничила на западну Србију, примарно анализирајући улоге чланова домаћинства и значај хране и пића приликом праксе гостопримства. Примена Унесковог концепта нематеријалног културног наслеђа у херитологији и музеологији и улога музеја у промовисању живог наслеђа предмет су истраживања Наташе Младеновић Рибич. Етнографски предмети из фондуса Етнографског музеја посматрају се

као сведочанства континуитета и модификација одређених културних пракси. Традиција у функцији политичке сатире анализира се на примеру вевчанског карневала у раду Ане Витанове Рингачеве. Ауторка говори о различитим функцијама карневалске свечаности у Вевчанима, указује на њене архаичне матрице, али акценат ставља на политички аспект карневала у савременом тренутку. Нарочита пажња поклоњена је маскама, њиховом изгледу и симболици, а карневалска поворка се посматра као симболички прекодиран приказ друштвено-политичке стварности. Начине на које су се идеолошке, политичке и културне околности пројектовале у организацију и спровођење Вукових сабора у ширем дијахронијском луку од оснивања Сабора (1933) до краја двадесетог века анализира је Дајана Ђедовић. Програме, саборске беседе и одабир учесника ауторка посматра у вези са ширим кретањима у култури, те са језичком и државном политиком.

На скупу су представљена и актуелна издања Удружења фолклориста Србије – најновија свеска часописа *Фолклористика* и зборник *Савремена српска фолклористика 13*. Такође, учесницима је представљен и сајт *Индекс типова српских народних приповедака*. Скуп је пратила богата и подстицајна дискусија, у којој су одређене теме осветљене из других углова, а покренута су и нова поља истраживања. *Савремена српска фолклористика 15* одговорила је на низ питања о идеолошкој (зло)употребџи традиције и фолклора, о иманентним идеолошким усмерењима истраживања, покренула питања методолошке и метанаучне (само)свести истраживача. У рефератима су осветљена различита питања историје књижевности и историје фолклористике, историје културе и историје идеја, као и антропологије фолклора, етнологије, херитологије и примењене фолклористике. Разноврсни приступи и теме потврдили су различита кретања у савременој фолклористици, њено разногласје и велике интерпретативне потенцијале.

Дејан Илић / Dejan Ilić

Институт за књижевност и уметност, Београд /

Institute for Literature and Art, Belgrade

E-mail: dejan.ikum@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7948-1289>

Примљено/Received: 25. 10. 2024.
Прихваћено/Accepted: 28. 10. 2024.